

27. Стамеров К.К., Вказана праця – С. 43.
28. Там само. – С. 48.
29. Там само. – С. 38.
30. Див. 8, Blz. 118.
31. <http://www.boughtonhouse.org.uk/htm/gallery/vandyckm209.htm> (29.07.06).
32. Браун К. Ван Дейк / К. Браун. – М., 1987. – С. 131–134.
33. Там само.
34. Див. <http://www.rkd.nl/rkddb> (27.07.06); <http://www.wga.hu/frames-e.html?/html/p/pepijn/snorbert.html> (27.07.06).
35. Harting U., Pepyn, Maarten [Pepijn, Marten], Grove Art Online / U.Harting. – Oxford, University Press, 2006.
36. Див. 8, Blz. 118.
37. Там само.
38. <http://www.valenciennes.fr/> (29.07.06).
39. Harting U., Op. cit.
40. Там само.
41. Див. 34, 35.
42. Лидин Р. А. Иностранные имена и фамилии. Написание и произношение. Словарь / Р. А. Лидин. – М., 1998. – С. 150.
43. Див. 10.
44. Див. 12.
45. Там само.
46. Див. 8, Blz. 118.
47. Див. 31.
48. Див.: Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart, begr. von U. Thieme/F. Becker, I-XXXVII. – Leipzig 1907-50. – B. 26 – S. 392.; Bryan M.. Dictionary of Painters and Engravers Biographical and Critical / M. Bryan. – London, 1886. – V. 2. – P. 271.
49. <http://www.wga.hu/frames-e.html?/html/p/pepijn/snorbert.html> (27.07.06).
50. Sotheby's, Important Old Master Paintings. – New York: Friday, January 30, 1998, [Lot 169].

O. Zhivkova

THE PICTURE OF MARTEN PEPYN IN B. & V. HANENKIV'S ART MUSEUM COLLECTION

The article is devoted to attribution of Marten Pepyn's picture. Finally, peculiarities of manner and particular artist's name are defined.

УДК 069.01:27-524

Бондарець О. В.

ХРАМ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ТЕОРІЙ МУЗЕЙНИЦТВА ¹

У руслі системно-комунікаційного підходу до вивчення музейної справи храм розглядається як домусейна форма нагромадження та використання історико-культурних цінностей. Автор також звертає увагу на храмові комплекси, враховуючи основні завдання екомусею, та наголошує, що збереження in situ є однією із сучасних тенденцій розвитку музейної справи.

Час та простір сучасної культури опосередкований романтичною міфологією, що зображує музей храмом, до того ж храмом вічним, храмом виявлення абсолютного духу. Основним завданням музею як імпліцитного умістилища абсолютного духу, як зазначає Г. Вдовін [1], є збереження. Але згідно з цією концепцією музей споконвічно несе в собі антиномію «збереження» та «доступності», «охорони» та «трансляції». І «хранителі», і «популяризатори» вказують на втрату почуття оригіналу, що є першопричиною кризи музейництва як світоглядної кризи.

Саме тому сучасні дослідники, вивчаючи теоретичні засади музейництва, звертають особливу увагу на річ. Речі існують самі по собі, але значен-

ня реальних вони отримують залежно від того, в якому комунікативному вимірі перебувають. Певним когнітивним механізмом опосередковане розшарування реальності, насамперед, на сферу фізичного буття, що доступна через спостереження речей, та сферу повідомлень, що доступна через повідомлення про них [2]. У сфері повідомлень річ отримує знакове оформлення. Б. О. Парахонський наголошує, що речі як знаки мають певне інформаційне навантаження двоякого типу: 1) інформацію про сутність речі та 2) значення в певній мовній системі [3]. Межа між річчю-в-собі та річчю-для-нас відділяє дійсне від уявного.

Наукове пізнання прагне до досягнення речей самих у собі. Оскільки сама річ та її зв'язки не надані

¹ Доповідь на IX Міжнародних Могиланських читаннях «Музейне збереження пам'яток сакрального мистецтва. Історія, сучасна практика і майбутнє» (17–18 лютого 2005 р.).

безпосередньо й з'ясовуються в процесі дослідження, науковці, враховуючи відносність всякого знання, наголошують, що саме знання про дійсність, про значення сутності речей є умовним і може бути змінене з перенесенням межі уявлень [4].

Варто нагадати, що риси та функції речі варіюються залежно від «історичних» умов – простору, часу, кола уявлень щодо розуміння тією чи іншою культурою свого місця в світі та свого призначення (річ – «історична») [5]. На думку К.З. Акопяна, актуальне буття речі, в якому з достатньою повнотою реалізуються її найважливіші риси, різноманітні зв'язки, є початковим пунктом для вивчення речі. В культурологічному аналізі, як слушно зауважує дослідник, виняткове значення має потенційна змістовність, оскільки духовна аура, що виникає навколо речі й відіграє значну роль в її функціонуванні як феномена культури, формується духовним змістом, навіть якщо він перебуває в потенційному стані [6].

Акумулюючи в собі творчі зусилля людини, річ і є відображенням творчої думки (річ – вторинна) [7], відбитком соціально-психологічних особливостей людини, яка їх виготовила або користувалася ними. Кожна річ має особливу сутність – існування безумовної самоцінності, яку людина здатна перетворити в цінність для себе, живлячись з річчю, тобто володіє особистісною («ліричною») цінністю [8]. Ми можемо говорити, з одного боку, про освоєння особистістю світу речей, з'ясування їхньої сутності, а через неї – пізнання людиною самої себе, доцільності сенсу свого буття, а з другого боку – про те, що світ освоєних нею речей набуває особливого епічного забарвлення, меморіального значення. Таким чином, річ говорить не лише про себе, а й про людину в низці важливих аспектів її буття. Більше того, річ зберігає в собі й тайну Божу і тим самим свідчить і про Бога та одночасно задає людині шлях любові та пізнання [9].

Здатність речей бути носієм, «трансляційним каналом» соціально значущої інформації розглядається сучасними дослідниками як їх музейність. Концепція музейництва як специфічної форми освоєння світу, що реалізується у сфері тривірневої системи (підсистеми «предмет музейного значення – музейний предмет», «домузейні форми нагромадження та використання історико-культурних цінностей – музей», «музейне будівництво») успадкування історико-культурних цінностей в їх природній формі [10], як засобу забезпечення міжпоколінної трансмісії соціального досвіду дає змогу по-новому подивитись на музейну справу [11].

Досліджуючи домузейні форми нагромадження та використання історико-культурних цінностей як складову другої підсистеми музейництва, науковці вказують, що передумови для нагромадження та зберігання виникають насамперед у

культових приміщеннях або святилищах. Пригадаймо, що, зокрема, Кам'яна Могила була одним із природних святилищ і, як відомо, там знайдено «прообрази чуринг», які в первісному стані лежали на полицях, утворених колись у процесі вивітрювання м'яких частин стель гротів. Це, за підрахунками В. М. Даниленка, понад 50 сплюснених підпрямокутно-овальних плиток із пісковику завдовжки від 9 до 47 см із зображенням на одному чи обох боках (в Гроті Чаклуна) – пізньопалеолітичних, а також 40 рибоподібних пісковикових орнаментованих (іноді також з обох боків) чуринг завдовжки 5–70 см (в Гроті Чуринг) – протонеолітичних [12]. Правда, палеолітична дата плиток Кам'яної Могили (як і близьких до них зображень у гротах) викликає у переважної більшості археологів сумнів, їх реально відносити до протонеолітичних (виняток може становити хіба що плитка із зображенням чаклуна) [13].

У культурі давніх цивілізацій Старого Світу в храмових господарствах не лише нагромаджуються окремі цінності, а й локалізуються високо-ефективні виробництва. Як приклад пригадаємо «Будинок з призматичної цегли» (періоду Джемдет-Наср), що розміщувався на руїнах більш раннього «Храму з мозаїкою із кам'яних конусів». У його внутрішній камері знайдено «сотні керамічних і кам'яних ваз, алебастрових чаш, цідного посуду, глиняних конусів, лист золота, цвяхи із «шляпками», покритими листовим золотом, зброю, кістки тварин, а також поламані меблі». Все це також ще раз підкреслює, що певні речі є для людини семіотично вагомими одиницями, оскільки розглядаються дослідниками [14] як ритуальне поламання перед початком будівництва нового храму начиння та священних предметів, які належали давнішому храму (тобто диференціюється відповідно до опозиції «ми/вони»). Можна також пригадати храм Амона в Карнаці, у коморах якого налічувалося, зокрема, 85 тис. кам'яних та бронзових статуй. Храм вважався житлом божества та сховищем його майна.

Подібну функцію виконував і античний храм. Як відомо, у грецькому периптері статуя божества розташовувалася у кінці целли, але її простір зовсім не призначався для тих, хто молиться (вони сюди навіть не допускались), а функцію сховища багатства храму виконувало східне приміщення, що було за статуєю божества. Звернімо увагу, зокрема, на святилище Аполлона в Дельфах, яке, окрім храму Аполлона, включало театр, скарбниці фіванців, беогійців, афінян, етрусків та ін. У скарбницях храмів зберігали священні дари богам (переважно художньо виконані культові предмети) та дива природи. Всі ці речі відразу після надходження підлягали реєстрації, а надалі – регулярній ретельній інвентаризації. Верховний жрець, що був відповідальним за скарбницю, а саме – за зберігання та реставра-

цію предметів, виносив свої пропозиції щодо об'єктів, які слід вилучити, на раду храму.

На протигагу язичницьким храмам християнський храм мислиться як символ гармонійної організації хаосу буття силою Божого слова та є місцем молитви Богу. Але протягом всього середньовіччя і пізніше при багатьох церквах і монастирях накопичувались коштовні культові речі, реліквії, військові клейноди та трофеї, рукописні книги і стародруки тощо, які зберігалися у спеціальному місці (у православному храмі – ризниці, у католицькому – сакристії). Робер де Кларі перераховує, зокрема, реліквії, які виявили хрестоносці в 1204 р., захопивши Константинополь, в одній лише церкві Фароської Богоматері: «Ми знайшли там дві частини справжнього Животворного Хреста завтовшки за ногу і завдовжки в піваршина. Знайшли там також наконечник списа, яким простромили ребро Господа, і два цвяхи, якими було пробито Його руки і ноги. І знайшли там також кришталеву посудину з Його кров'ю; і знайшли також багрянницю, яку зняли з Нього, коли вели на Голгофу; і знайшли там також благословенний вінець з терну з гострими, як шило, колішками. Ми знайшли там також одіяння Богородиці і голову монсеньйора святого Іоанна Хрестителя та стільки інших багатих реліквій, що я не зміг би їх описати» [15]. Уявлення, що кожний віруючий сприяє нагромадженню скарбу церкви (скарбу надмірних заслуг Христа і святих), будучи членом церкви як містичного тіла Христового, знаходять подальше відображення у вченні про те, що ці добрі справи утворюють невичерпні запаси, до яких церква може удаватися в кожному окремому випадку (вчення формується в XIII ст.). Церква наполягала, що гріхи не мають предметності, але її ж техніка прощення гріхів переконувала в їхній матеріальності [16].

Доступ до предметів із церковних скарбниць був можливий лише тоді, коли їх використовували як прикраси церков або виставляли для «огляду священних речей». Від часів пізнього середньовіччя натовпам паліримів демонстрували реліквії зі священних місць (на балконах чи еркерах). Найвідомішими, як зазначає Ф. Вайдахер [17], були скарбниці в Аахені, Андексі, Нюрнберзі (священні речі імперії), Трирі (священний плащ), Кельні, Зігбурзі, Галле, Відні та Бюрцбурзі.

Беручи до уваги зазначене вище, можна частково погодитись з М. Т. Майстровською, яка наголошує, що експозиція музею зародилась в процесі синтезу храмового дійства (спочатку предмет (реліквію) було включено у визначений візуально-концептуальний ряд і дію) [18]. На наш погляд, необхідно враховувати, що палацові зібрання також виставлялися для споглядання, хоч і з іншою метою.

Давньоруські храмові та монастирські зібрання також були досить значними. Але варто

взяти до уваги, що для середньовіччя зразком справжнього музею лишався Олександрійський музейон – установа насамперед наукова та освітня. У цьому контексті заслуговує на увагу звернення дослідників до характеристики як домузейної форми нагромадження та використання історико-культурних цінностей, зокрема Софії Київської, що, окрім зібрання численних цінностей, мала бібліотеку, скрипторій, архів, школу вищого типу [19]. «Філологічна» гіпотеза генези музейництва, висунута «мистецтвознавцями» XVIII–XIX ст. та розвинута Ф. Шмітом, виявляє наступність між давньогрецькими храмами муз і музеями новітнього часу і сьогодні, як зазначає Ю. А. Омельченко, вже не здається наївною [20]. Цієї ж думки, ймовірно, дотримується і Ф. Вайдахер, адже він, зокрема, зазначає, що «термін “музей” у його сучасному розумінні, можливо, походить з античності: музейон – храм-святинище муз, богинь-захисниць мистецтв та наук, він був також осередком мистецтва та науки» [21].

У середньовічних монастирях, храмах та мечетях Азії також виникали різноманітні зібрання. В Японії, подібно до грецької античності, щоб зберігати дари храму, будували спеціальні скарбниці. Найвідоміша серед них – Шосо-ін в околиці Нара поблизу Кіото (існує й сьогодні), що належить Тодайдзі, найбільшому храму епохи Нара (710–794 рр.). Ця скарбниця містить «сакральні об'єкти та одяг священнослужителів, танцювальні костюми та маски, знаряддя, зброю, обладунки, кінську зброю, ширми, меблі, настільні ігри, музичні інструменти, письмове приладдя, документи, картини, тканини, прикраси, лаки та посуд» [22].

На думку Ю. А. Омельченка, саме в середньовіччі (в давньоруський час) сформувалися передумови становлення музейної потреби (хоча її витoki спостерігаються вже в первісні часи) та підвалини відповідного їй «музейного» ставлення до речей, а на їх основі зароджуються засади першої (предмет музейного значення) та другої (домузейні форми нагромадження та використання історико-культурних цінностей) підсистеми музейництва [23].

Безумовно, необхідно звернутись і до концепції екомuzeю [24], в контексті якої найбільший інтерес становлять, зважаючи на тему нашого дослідження, пам'ятки архітектури, а також створені на їх основі заповідники (одним із завдань екомuzeю є сприяння збереженню й оцінці місцевого природного та культурного спадку). У сучасному пам'яткознавстві, як зазначає В. В. Вечерський, заповідник розглядається як спеціально виокремлені терени, на яких містяться історичні комплекси, ансамблі, що становлять видатну наукову, історичну, мистецьку чи іншу культурну цінність і які охороняються

державою та вилучаються з усіх видів господарського використання [25]. Варто наголосити, що заповідник зберігає не лише територію, пам'ятки, окремі речі, а саме образ місця, яким воно, це місце, сприймалося. Але необхідно пам'ятати, що екомузей – це не лише «заповідник», а й «лабораторія», «школа», вся діяльність якої заснована на загальних принципах [26].

Таким чином, криза музейного світогляду зумовлена специфікою розвитку музейної справи, зокрема міфологією, що зображує музей «храмом мистецтв і культури» і як наслідок визначає збереження як основне завдання музею. Поширення античного сприйняття музею як наукової та освітньої установи також не повністю розкриває його суть. Аналіз сприйняття музею «в якості псевдорозважального парку, псевдосвятого місця, псевдоуніверситету чи псевдошколи» [27] та критичне осмислення предметної, інституційної і комплексної концепції музейної

справи дозволили по-новому подивитись на сутність музею.

У руслі системно-комунікативного підходу музей виступає у своїй самотній та неповторній функції, а храм розглядається як домусейна форма нагромадження та використання історико-культурних цінностей.

Концепція екомузею нині знаходить втілення, насамперед, в історико-культурних заповідниках, в тому числі й тих, що включають храмові комплекси. Але варто наголосити, що збереження *in situ* розглядається як одна із сучасних тенденцій розвитку музейної справи (через перенесення уваги з об'єкта на контекст виявляється певна тенденція, що полягає у збереженні об'єктів на місці їх виникнення та функціонування).

Сьогодні, вирішуючи подальшу долю пам'яток, необхідно зважати як на основні тенденції розвитку музейництва, так і на особливості розвитку музейної справи в Україні.

- Вдовин Г. Кризис музея как мировоззрения / Г. Вдовин // Мир музея. – 2002. – № 5 (189). – С. 30.
- Культурологія / Б. О. Парахонський, О. І. Погорілий, О. М. Йосипенко та ін. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. – С. 38–40.
- Там само. – С. 40.
- Там само. – С. 40–41.
- Топоров В. Н. Вещь в антропоцентрической перспективе (апология Плюшкина) / В. Н. Топоров // Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ / Исследования в области мифологического: Избранное. – М.: Изд. группа «Прогресс»–«Культура», 1995. – С. 8.
- Акопян К. З. Вещь в культуре / К. З. Акопян // Культурология. XX век. Словарь. – СПб.: Университетская книга, 1997. – С. 70.
- Топоров В. Н. Вказ. праця.
- Эпштейн М. Парадоксы новизны / М. Эпштейн // О литературном развитии XIX–XX веков. – М.: Советский писатель, 1998. – С. 309–311.
- Топоров В. Н. Вказ. праця. – С. 21.
- Омельченко Ю. А. Музейничество как система на терені освіти, краєзнавства / Ю. А. Омельченко // Шоста Всеукраїнська наукова конференція з історичного краєзнавства. – Луцьк, 1993. – С. 329.
- Омельченко Ю. А. Джерела вітчизняного музейництва / Ю. А. Омельченко // Культурологічні студії. – Вип. 1. – К.: Видавничий дім «КМ Academia», 1996. – С. 147–162; Омельченко Ю. А. Перша підсистема музейництва (теоретичні засади, витоки, формування) / Ю. А. Омельченко // Там само. – Вип. 2. – К.: Видавничий дім «КМ Academia», 1999. – С. 288–311; Омельченко Ю. А. Домусейні форми нагромадження та використання історико-культурних цінностей / Ю. А. Омельченко // Vita antiqua. – 1999. – № 1. – С. 107–115.
- Даниленко В. М. Кам'яна Могила / В. М. Даниленко. – К.: Наук. думка, 1986. – С. 94–130.
- Чмихов М. О., Кравченко Н. М., Черняков І. Т. Археологія та стародавня історія України / Курс лекцій / М. О. Чмихов, Н. М. Кравченко, І. Т. Черняков. – К.: Либідь, 1992. – С. 72–75.
- Ллойд С. Археологія Месопотамії / С. Ллойд. – М.: Наука, Гл. редакция восточной литературы, 1984. – С. 60.
- Ле Гофф Ж. Цивілізація середньовікового Запада / Ж. Ле Гофф. – М.: Изд. группа Прогресс, Прогресс-Академия, 1992. – С. 135.
- Хейзинга Й. Осень середньовіччя / Исследование форм жизненного уклада и форм мышления в XIV и XV вв. во Франции и Нидерландах / Й. Хейзинга. – М.: Наука, 1988. – С. 240–241.
- Вайдакер Ф. Загальна музеологія / Ф. Вайдакер. – Л.: Літопис, 2005. – С. 68.
- Напр.: Майстровская М. Т. Музейная экспозиция: тенденции развития / М. Т. Майстровская // Музейная экспозиция. Теория и практика. Искусство экспозиции. Новые сценарии и концепции. На пути к музею XXI века. – М., 1997. – С. 9.
- Омельченко Ю. А. Домусейні форми нагромадження та використання історико-культурних цінностей / Ю. А. Омельченко // Vita antiqua. – 1999. – № 1. – С. 113–114.
- Там само. – С. 114.
- Вайдакер Ф. Вказ. праця. – С. 66.
- Там само. – С. 69.
- Омельченко Ю. А. Домусейні форми нагромадження та використання історико-культурних цінностей / Ю. А. Омельченко // Vita antiqua. – 1999. – № 1. – С. 107–115.
- Ривьер Ж. Эволюционное определение экомuzeя / Ж. Ривьер // Museum. – 1985 – № 148. – С. 2–4.
- Вечерський В. В. Архітектурно-містобудівна спадщина регіонів України / В. В. Вечерський // Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. – 1999. – № 3. – С. 97.
- Ривьер Ж. Вказ. праця.
- Вайдакер Ф. Вказ. праця. – С. 19.

O. Bondarets

THE TEMPLE IN CONTEXT OF MODERN MUSEUM-BUSINESS THEORIES

In the aspect of system-communication way of museum-business research the temple is considered as before-museum form of the historic-cultural values accumulation. Author also pays attention on the temple complexes, taking into consideration main tasks of ecomuseum and marks, that saving in situ – is one of the modern tendencies of museum-business.